

Бутузова Л.П.
ВИРАЖЕНІСТЬ САМОАКТУАЛІЗАЦІЙНОЇ ПОТРЕБИ У СТУДЕНТІВ З
РІЗНОЮ ЛОКАЛІЗАЦІЄЮ КОНТРОЛЮ

В сучасних умовах демократичних змін у суспільстві особливо актуальними стають такі категорії людського існування як усвідомленість буття, індивідуальність самовираження, креативність, аутентичність, розвиток власних можливостей, самоздійснення чи самоактуалізація. Важливою умовою успішної інтеграції людини в суспільство є розвиток внутрішньо та зовнішньо узгодженої системи соціально-психологічних засобів організації власного життя. Одним з механізмів перетворення індивідуальних якостей на інтегровану систему саморегуляції особистості є процес її самоактуалізації.

Аналіз зарубіжної літератури свідчить про те, що проблема самоактуалізації особистості досить ґрунтовно представлена у багатьох роботах, присвячених аналізу якісних характеристик цього процесу, його змісту та рівнів (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, К. Хорні, Е. Шостром, К.Г. Юнг та ін.). Ідеї особистісного зростання в напрямку самоактуалізації знайшли широке відображення в роботах російських (К.А. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Л.О. Коростильова, Б.Ф. Ломов, О.К. Осницький, А.О. Реан, В.В.Стоїлн та ін.) та українських (Г.О. Балл, Н.Ф.Каліна, З.Г. Кісарчук, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, В.О. Татенко, О.М. Ткаченко, Н.В. Чепелєва, О.П. Щотка та ін.) вчених.

В свою чергу, самоактуалізація на особистісному рівні передбачає усвідомлену відповідальність за свої дії, вчинки, розуміння значимості власної особистості та постійне прагнення до особистісного зростання (А.Маслоу) [3]. Володіння собою неможливо уявити без чіткого самоконтролювання. Саме тут і вбачається безпосередній зв'язок особливостей самоактуалізації та внутрішнього локусу контролю, який також передбачає повний чіткий контроль над собою в будь-якій життєвій ситуації та високий ступінь відповідальності за особисті вчинки та події, і навіть зовнішні обставини життя індивіда.

Самоконтроль особистості, яка самоактуалізується, припускає автономію і незалежність від оточення, стійкість під впливом фруструючих чинників, високий ступінь мотивації досягнень, зокрема, в області особистісного зростання, усвідомлення власної провідної ролі в досягненнях і постановці своїх життєвих цілей (А. Маслоу). Високий рівень усвідомлення особистої відповідальності за свої вчинки, дії і події свого життя, взаємини з іншими людьми властиві особистостям з внутрішнім локусом інтеріоризації.

Індивідуальною особливістю особистості, органічно пов'язаної з самоактуалізацією, є саме внутрішній локус контролю, а не зовнішній, тому, що зовнішній локус контролю перекладає відповідальність за поведінку і долю індивіда з його власної на інших людей, зовнішні чинники і навколишні обставини, роблячи його залежним від цих зовнішніх дій. Самоактуалізована ж особистість приймає свої відчуття, імпульси, емоції і бажання такими, які вони є. Вона відчуває свою власну відповідальність за ці прояви, не соромлячись ніяких якостей своєї особистості, незалежно від того, що можуть подумати оточуючі про них, тому, що ці прояви є продуктом самоактуалізації та креативності, творчості власної особистості. Така людина усвідомлює відповідальність за події і за те, як складається її життя в цілому, при цьому не маючи залежності від оточуючих і громадської думки. Вона не потребує чужого схвалення або несхвалення, оскільки самодостатня, а її індивідуальні риси актуалізовані (А. Маслоу).

Особистості, які самоактуалізуються, вважають, що самотужки досягли всього хорошого, що було і є в їх житті, і що вони здатні досягати з успіхом своїх цілей і в майбутньому, оскільки усвідомлюють себе господарями життя, автономними і незалежними від оточення. Як і чисті інтернали, вони беруть на себе відповідальність і за всі негативні події в своєму житті, причому через свою автономність і незалежність вони володіють стійкістю перед несприятливими зовнішніми обставинами (невезінням, ударами долі, трагедіями, стресами і позбавленнями). Вони підкоряються, перш за все, внутрішнім, а не суспільним детермінантам (оточенню), що притаманно особистостям з внутрішнім локусом контролю.

Безперечним є факт, що люди, які схильні брати на себе відповідальність за події, що відбуваються в їх житті, краще адаптовані, ніж ті, хто прагне приписувати відповідальність за все зовнішнім чинникам. Одна людина відчуває себе господарем своєї долі, інша вважає за краще «пливти за течією». В першому випадку відповідальність за все, що відбувається в житті людини, наперед приписується власним здібностям і старанням, в другому - зовнішнім силам (А. Маслоу). А. Маслоу відзначав, що внутрішній самоконтроль і супутні йому упевненість людини в собі і наполегливість при досягненні поставленої мети, схильність до самоаналізу, врівноваженість, товариськість і незалежність, висока мотивація до досягнень і успіху є найважливішими компонентами особистісного зростання, яке є однією з умов і передумов для самоактуалізації [3].

Таким чином, самоактуалізація припускає присутність усвідомленої відповідальності за свої дії, вчинки, розуміння індивідом значущості своєї особистості і постійне прагнення до особистісного зростання. Схильність до зовнішнього локус контролю, навпаки, виявляється разом з такими рисами, як невпевненість в своїх здібностях, неврівноваженість, прагнення відкласти реалізацію своїх намірів на невизначений термін, тривожність, підозрілість, конформність і агресивність.

Виходячи з вищевикладеного можна припустити, що існують відмінності у потребі в самоактуалізації у осіб з різним рівнем локалізації контролю.

Проблема пізнання психології особистостей з різною локалізацією контролю, зокрема прояву у них потреби у самоактуалізації, є досить актуальною для теорії та практики сучасної психології. На думку багатьох авторів (Н.Р.Бітянова, О.І.Ореховський, А.А. Реан, К.Муздибаєв, О.А.Конопкін і ін.) локус контролю це те, що в першу чергу відрізняє соціально зрілу особистість від соціально незрілої. Зокрема, встановлено, що інтерналі більш упевнені в собі, більш спокійні і доброзичливі, більш популярні (К.Муздибаєв)[4]. Екстерналів же відрізняють підвищена тривожність, стурбованість, менша терпимість до інших людей і підвищена агресивність, конформність, менша популярність (Е.Ф. Бажин, Е.А.Голинкіна, А.М.Еткінд) [1].

Крім вищезазначеного, специфіка локусу контролю особистості надзвичайно важлива для корекції рівня самоактуалізації особистості в психотерапевтичній роботі (М.М.Огінська, М.В.Розін, В.Л.Чепляєв) [5], оскільки значно полегшує роботу психолога та підвищує ефективність терапевтичного процесу.

Метою нашої роботи було встановлення характеру та специфіки прояву потреби у самоактуалізації у особистостей з різним рівнем суб'єктивного контролю. Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

1. Підібрати відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження систему методичних процедур з експериментальної перевірки гіпотези.
2. Провести емпіричне дослідження особливостей прояву локусу контролю та потреби у самоактуалізації у студентів, які оволодівають соціономічною професією.
3. Визначити характер та специфіку прояву потреби в самоактуалізації та різних характеристик інтернальності у особистостей з різним рівнем локалізації контролю.

Перший етап дослідження було присвячено аналізу та вибору методів діагностики рівня суб'єктивного контролю та вираженості потреби у самоактуалізації у студентів.

На другому етапі було проведено власне дослідження, яке задіяло ряд методів та методик, зокрема: спостереження; бесіду; психодіагностичні методики: методику визначення рівня суб'єктивного контролю (РСК) Дж.Роттера (адаптація Є.Ф.Бажина, Е.А.Голинкіної, О.М.Еткінда) [1]; методика “Самоактуалізація особистості (САМОАЛ)” [2] (модифікація Н.Ф.Каліною та А.В.Лазукіним опитувальника РОІ, створеного Е. Шостром), для діагностики рівня потреби в самоактуалізації особистості. Цими методиками передбачено діагностику ряду характеристик: *локусу контролю*: шкала загальної інтернальності (Ізаг); шкала інтернальності в галузі досягнень (Ід); шкала інтернальності в галузі невдач (Ін); шкала інтернальності в сімейних стосунках (Іс); шкала інтернальності у галузі виробничих стосунків (Ів); шкала

інтернальності в галузі здоров'я та захворювань (Із); *рівня потреби у самоактуалізації особистості*: орієнтування у часі (ОЧ); цінності (Ц); погляд на природу людини (ППЛ); креативність (Кр); автономність (А); спонтанність (С); саморозуміння (Ср); аутосимпатія (АС); контактність (Кн); гнучкість у спілкуванні (ГС).

На третьому етапі, після отримання первинних даних, здійснювалась статистична обробка даних (програми SPSS v 7.5. for Windows). Для математичної обробки даних були використані як кількісний (t-критерій Стюдента), так і якісний аналіз (метод профілів).

Четвертий етап дослідження передбачав інтерпретацію отриманих даних та підбиття підсумків проведеного дослідження.

У дослідженні взяли участь 50 студентів, у віці від 18 до 20 років, які навчаються на соціально-психологічному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка і оволодівають спеціальністю «Соціальна педагогіка».

На основі даних бесід, спостереження у природних умовах на початковому етапі було виявлено, що серед досліджуваних яскраво виражене прагнення до реалізації власного потенціалу, розвитку своїх здібностей та можливостей. Це стало початковим свідченням вираженості у досліджуваних потреби у самоактуалізації. Ці дані були суттєво доповнені та розширені результатами проведеного дослідження за рядом методик, що дозволило конкретизувати показники самоактуалізації та локалізації контролю у респондентів.

На основі отриманих первинних даних локалізації контролю, вибірку досліджуваних було поділено на 3 підгрупи: екстерналів, інтерналів (за Дж.Роттером) та амбіналів. До числа опитуваних „амбіналів” ми віднесли тих, хто за кількістю набраних балів (за середнім балом стенів у шкалах інтернальності) потрапляє в проміжне положення: між у край правою межею по екстернальності та в край лівою по інтернальності (сумарний результат знаходиться в межах від 5 до 5,4 стенів). Такий підхід дозволяє уникнути існуючої в питанні некоректності,

коли при визначеному досягнутому показнику N – говоримо про екстернальність, а вже при показнику $N+1$ – про інтернальність.

Первинні дані засвідчили, що у 36% досліджуваних (18 осіб) було виявлено переважаючий інтернальний локус контролю, у 26% (13 осіб) амбінальний, в той час як екстернальність проявило 38% респондентів (32 особи) (рис.1.).

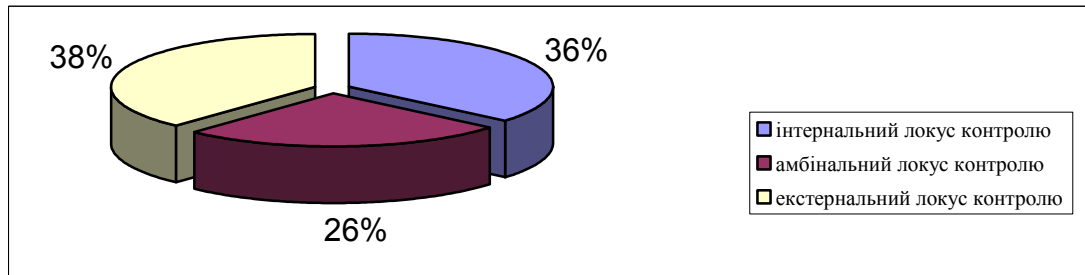


Рис.1. Розподіл досліджуваних за рівнем локусу контролю

Характерною особливістю прояву окремих показників самоактуалізації у досліджуваних з різним рівнем суб'єктивного контролю є їх неоднозначність та змінні тенденції (див.рис.2).

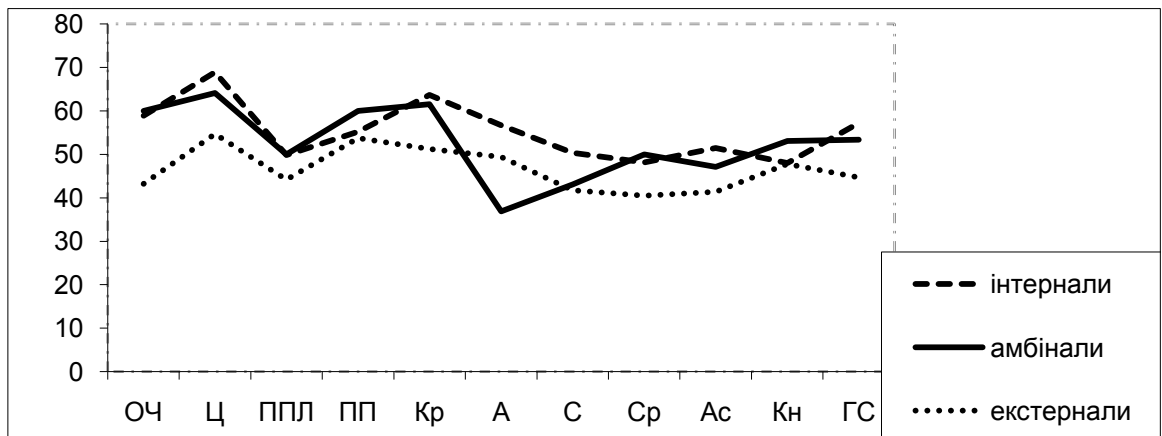


Рисунок 2. Профілі прояву самоактуалізації в осіб з різною інтеріоризацією контролю.

Тенденцію до зростання потреби у самоактуалізації з підвищенням у респондентів інтернальності (хоч і з невеликими відмінностями) було зафіксовано вже на рівні середніх значень показника СА.

Таким чином, вбачаємо підтвердження доцільності розгляду особливостей прояву самоактуалізації у досліджуваних з різним локусом контролю, а отже, маємо підстави для подальшого аналізу отриманих даних та аналізу результатів дослідження у трьох виділених підгрупах.

Диференціація досліджуваних в залежності від локалізації внутрішнього контролю знайшла своє підтвердження і на рівні статистично достовірних розбіжностей (порівняння середніх величин по тестах РСК та САМОАЛ, в групах екстерналів, абіналів та екстерналів здійснювалося за допомогою t-критерію Стьюдента).

При порівнянні середніх значень рівня локусу контролю, отриманих у респондентів інтерналів та амбіналів, було виявлено, що особистості з інтернальним локусом контролю мають окрім вищої загальної інтернальності ($t=3,6$; $p<0,01$), ще й вищу інтернальність у сімейних стосунках ($t=3,9$; $p<0,01$). На достатньо значимому рівні достовірності виявились вони й більш інтернальними у галузі невдач ($t=2,85$; $p<0,05$) та у галузі здоров'я та захворювань ($t=2,99$; $p<0,01$). За іншими шкалами інтернальності статистично значимих відмінностей не виявлено, але відмінності у їх значеннях спостерігаються на рівні середніх значень з тенденцією до вищих у інтернальних досліджуваних. Достовірно значимих відмінностей потреби у самоактуалізації (загальному показнику) у осіб з інтернальним та амбінальним рівнем локусу контролю не виявлено. Статистично зачимі розбіжності присутні лише в показниках шкали „автономність” ($t=3,35$; $p<0,01$). Вища автономність інтерналів проявляється у вищій незалежності та свободі, порівняно з амбінальними особистостями.

Порівняння середніх значень рівня локусу контролю респондентів інтерналів та екстерналів, було виявлено, що особистості з інтернальним локусом контролю мають вищі значення за всіма шкалами інтернальності: як показника загальної інтернальності ($t=5,96$; $p<0,01$), так і інтернальності в області досягнень ($t=4,67$; $p<0,01$) та невдач ($t=5,58$; $p<0,01$), сімейних ($t=3,68$; $p<0,01$) міжособистісних ($t=5,08$; $p<0,01$) та виробничих ($t=3,37$; $p<0,05$) стосунках, а також у галузі здоров'я та захворювань ($t=4,74$; $p<0,01$).

Поряд з такими однозначними, логічними та закономірними достовірними відмінностями між шкалами локусу контролю у досліджуваних групах, знайшли прояв і неоднозначні тенденції відмінностей у проявах потреби у самоактуалізації у осіб з екстернальним та інтернальним локусом контролю. Так, виявлено

достовірно значиму відмінність в прояві потреби у самоактуалізації (загальному показнику) у осіб з інтернальним та екстернальним рівнем локусу контролю ($t=2,47$; $p<0,05$). Що ж стосується окремих проявів самоактуалізації у інтерналів та екстерналів, то усі характеристики самоактуалізації є більш вираженими у інтернальних особистостей, порівняно з екстернальними. Статистично значимими серед них виявилися розбіжності за шкалами „орієнтація у часі” ($t=2,47$; $p<0,05$), „креативність” ($t=2,26$; $p<0,05$), „гнучкість у спілкуванні” ($t=2,55$; $p<0,05$) та „цінності” ($t=3,16$; $p<0,01$).

Аналіз середніх значень рівня локусу контролю, отриманих у респондентів з амбінальним та екстернальним локусом контролю засвідчив, що особистості з амбінальним локусом контролю, порівняно з екстерналами, мають достовірно вищі значення показників загальної інтернальності ($t=3,12$; $p<0,01$), інтернальності в області досягнень ($t=3,51$; $p<0,01$) та невдач ($t=3,4$; $p<0,01$), виробничих ($t=2,18$; $p<0,05$) й міжособистісних стосунках ($t=2,89$; $p<0,01$). За іншими шкалами інтернальності статистично значимих відмінностей не виявлено, але відмінності у їх значеннях (інтернальності у сімейних стосунках та в області здоров'я та захворювань) спостерігаються на рівні середніх значень з тенденцією до вищих у амбінальних досліджуваних.

Що ж стосується відмінностей у прояві потреби у самоактуалізації між досліджуваними амбіналами та екстерналами, то тут існує достовірно значима відмінність у загальному показнику самоактуалізації ($t=2,04$; $p<0,05$), що може бути свідченням того що амбінали є більш самоактуалізованими, порівняно з екстерналами. У особистостей з амбінальним локусом контролю, порівняно з екстернальними, практично однозначною є тенденція до вищого прояву і окремих ознак самоактуалізації на рівні середніх значень. Виключення становить автономність як характеристика самоактуалізації: середні значення за цією шкалою виявились вищими у амбінальних особистостей, порівняно з екстернальними. Статистично ж достовірними є відмінності характеризованих груп за шкалами „орієнтація у часі” ($t=2,67$; $p<0,05$), „цінності” ($t=2,38$; $p<0,05$) та „гнучкість у спілкуванні” ($t=2,04$; $p<0,05$). Таким чином можемо констатувати, що

орієнтація у часі амбінальних особистостей характеризує їх як таких, які живуть теперішнім часом, не відкладаючи своє життя на потім і не пробуєючи знайти схованку у минулому. Вони більше поділяють цінності особистості, яка самоактуалізується, зокрема знання та вміння, гнучкість у поведінці та в думках, вміння адаптуватися до створюваних умов й бути соціально приємним і прийнятним. Вони аутентичні при взаємодії з оточуючими, здатні до саморозкриття. Екстерналів же характеризує менша міра вияву цих ознак самоактуалізації, поряд з вищою автономністю та незалежністю.

Підсумовуючи результати виконаного дослідження, можна зробити ряд *висновків*:

1. Потреба у самоактуалізації екстерналів та інтерналів базується та може досягатися за рахунок різних факторів. Екстернальний локус контролю формує орієнтацію на стан, а інтернальний – орієнтацію на результат. Локус контролю проявляється як характеристика загальної активності особистості, яка має дві складові: рівень ініціативи та рівень відповідальності. Охарактеризовано специфіку інтернального локусу контролю як критерію самоактуалізації та особистісного зростання особистості. Прояв внутрішнього локусу контролю по відношенню до своїх проблем називають передумовою психотерапевтичної роботи, а формування інтернальності можна вважати одним з критеріїв особистісного росту та самоактуалізації.

2. Зафіксовано, що у 36% досліджуваних було виявлено переважаючий інтернальний локус контролю, у 26% амбінальний, в той час як екстернальність проявило 38% респондентів. Вже на рівні середніх значень самоактуалізації виявлено тенденцію до зростання потреби у самоактуалізації з підвищенням у респондентів інтернальності.

3. Доведено, що достовірно вища автономність інтерналів проявляється у вищій незалежності та свободі, порівняно з амбінальними особистостями. Усі характеристики самоактуалізації є більш вираженими у інтернальних особистостей, порівняно з екстернальними. Статистично значимими серед них виявилися розбіжності за шкалами „орієнтація у часі”, „креативність”, „гнучкість

у спілкуванні” та „цінності”. Амбінали достовірно є більш самоактуалізованими, порівняно з екстерналами. Статистично ж достовірними є відмінності цих груп за шкалами „орієнтація у часі”, „цінності” та „гнучкість у спілкуванні”.

Список використаної літератури.

1. Бажин Е.Ф, Голынкина Е.А, Эткинд А.Н. Методы исследования уровня субъективного контроля // Психологический журнал. – Т.5. - №3. – 1984. – С.152-162.
2. Калина Н.Ф. Вопросник самоактуализации личности // Журнал практического психолога. – 1998. - №1. – С.65-75
3. Маслоу А.Х Самоактуализация // Психология личности. Тексты. М., 1982. – 348 с.
4. Муздыбаев К.М. Психология ответственности. – Л.: Наука, 1983. – 240с.
5. Огинская М.М., Розин М.В. Мифы психотерапии и их функции // Вопросы психологии. – 1991. - №4. – С.23-27.

Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи. (Всеукраїнська науково-практична конференція)./ – Житомир: Полісся, 2011. – С.49-52.